

Landsmålsarkivets frågelista M 143.

*H. Campbell,
okt. 1938.*

STADSTRADITIONER.

STAD OCH STADSBO.

I. Svenska städer och stadsbor.

1. Vilka äro den folkliga traditionens gängse benämningar, föreställningar och karakteristiker rörande de särskilda svenska städerna och deras invånare? Vad säger man om huvudstaden, residensstaden, stiftstaden, grannstäderna? Vad har man lagt märke till, tänkt och sagt om deras invånare?

Ex.: "Förr i världen var alla i Trosa fiskare utom borgmästarn, och han satt hela dan å meta på bron", säger man ännu i Trosa-trakten. - Invånare i Kristinehamn kallades "löss". Då drottning Kristina en gång gästade K. Skall hon ha fått ohyra i sina kläder. - Staden Askersund kallades Lusasken. "Asken" skall ha kommit av någon handlande Ask, som en tid dominerade i staden.

2. Vilka slag av städer kan enligt folktraditionen urskiljas? Hur anger folkmålet att en stad är huvudstad, stiftstad, residensstad, stapelstad, hamnstad, skolstad etc.?

3. Gängse uttryck om städernas karakteristiska näringsfång, arbeten, produkter.

Ex.: Kalmar stad kallades kvastarnas stad, men var ändå så bekant för sin brist på kvastar, att därom sjöngs en visa:

I kvastarnas stad finns det inga kvastar förrän på lördagen.

I Eskilstuna slipas knivar och saxar,
och uti Halmsta så många livade laxar.

Dä kommer efter som Sörpings sure öl (=Söderköping).

Enköpings pepparrot. Ronneby papparkakor. Gränna päron.
Västerås gurkor.

4. Anekdoter och skämtsagor om städer och deras invånare. (Här avses endast anekdoter karakteriserande städerna och deras invånare i gemen - ej sådana om enskilda personer, original, utan anekdoter etc. knutna till särskilda traditionella fiktiva gestalter såsom Kalla och Ada - fiktiva personer representerande folktyper i Göteborg.)

5. Landsbygdens berättelser om de dryga, sluga, på landet bort-

komna stadsborna.

Ex.: Jag är Luleåbo, jag, jag gör som jag vill.

6. Rim, ramsor, sånger om städer och deras invånare? Satiriska stäv. Nidvisor.

Ex.: Piteå - gnärrar,

Luleå - herrar.

Skara, Lidköping, Skövde o. Hjo,
där alla skojare och skälmare bo.

7. Kortare utrop, frågor och tilltal i bunden form avseende städer och stadsbor?

8. Härm om städer, städernas invånare, kyrkklockor, hundar, vagnar etc.?

Ex.: Kalmarbons tal härmas: "Käffemädämens kätt på Kälmäre mälm".
Noramålet härmas: "Huen å muen å bruen", men Lindemålet: "Röcken å
bäcken å stöcken å klöcka:.

II. Stadsdelar, kvarter, gator och deras invånare.

9. Vilken var den folkligt traditionella indelningen av staden i stadsdelar? Hur benämndes de olika stadsdelarna i folkmun? (Observera, att här avses den folkliga indelningen av staden, vilken föga överensstämmer med den officiella, administrativa eller kyrkliga, indelningen!)

Ex.: Karlstad indelades i Staden, Näbben och Tyggården. - En del av vår stad ligger mycket lågt, liksom i en grop. Den har också fått heta Gropen. Motsvarighet härtill är den högre belägna stadsdelen Åsen. - "Östantill", "Söder", "Vesterbacke" voro delar av Norrköping. Likaså "Dalen" och "Mittina".

10. Angåvos bestämda gränser mellan stadsdelarna? Vad har angivits såsom gränsmärke (flod, bäck, ås, träd eller andra naturbildningar eller torg, gata, kanal, park eller annan anläggning)?

11. Vad anseende hade de olika stadsdelarna? Hur karakteriseras de i folkmun? Benämningar och talesätt rörande stadsdelar med hänsyn till terräng, anläggningar, byggnadssätt o.s.v. eller med hänsyn till invånarnas yrken, ekonomiska ställning eller andra befolkningsförhållanden?

12. Kan man finna, att stadsdelarnas läge, område och karaktär sammanhänga därmed, att staden vuxit fram ur olika socknar? Inkorporering av grannsamhällen eller förorter i äldre tid?

Ex.: Den här stan, den består av tri delar, den. Å då ha kumme sä åv att tri olika socknar stöter ihop här, å då blev dä så, att stan kom å ligga i alla socknarna, å på dä sätte så blev dä tri stadsdelar då, si, å varje stadsdel ligger i sin socken, skulle en kunna säja.

13. Hur har inflyttningen från närmaste landsbygden enligt folktraditionen präglat stadsdelar, kvarter, gator? Inflyttningen från främmande avlägsna orter eller landsdelar?

Ex.: Om då var nå'n, som ville flytta in från bonnlande å skaffa sä jobb ini stan, nån statare eller så där, som ville få 'a lite bättre än tjäna bönder i all sin ti, så hyrde han allti först lite utanför stan, å sen dröjde de nåra år, innan han flytta in riktit. Då där va väl mest för att då va billigare å bo så där lite utåt, men då va nog också lite för att dom va blyga eller generade så där för å komma mitt ini stan på en gång. Då syntes på dom, att då va bönder på den ti'n. Men nu kommer bönderna från vischan å bär sä åt, som om dom va riktiga herrar.

14. Fanns det förstäder utanför den egentliga stadsbebyggelsen? Vilka bodde där?

Svar på nedanstående frågor kunna ges i form av utförliga beskrivningar och karakteristiker av stadsdelar, kvarter och deras invånare. Beskrivningarna av kvarter och stadsdelar kunna samordnas med beskrivning av stadens enligt traditionen märkligare gator.

15. Fördelningen av fattiga och rika i staden under olika tider? Fattigkvarterens läge? Fattigkvarter av olika typ i olika delar av staden?

16. Fördelningen av köpmän och butiker, hantverkare och verkstäder, fabriksarbetare och fabriker, ämbetsmän, ämbetslokaler etc. och härmed sammanhängande benämningar och uttryck?

Ex.: De förmögna höllo sig vanligen utefter Storgatan eller omkring Torget. Det var finast att bo där. - Alla köpmän och handlande bodde på Ängen. Där hade de fina hus och stora trädgårdar. Hantverkarna bodde, där de hade sina butiker och verkstäder; det var söder om torget.

17. Vad har berättats om de särskilda delar av staden, kvarter och gator, där folk, som ansågs mindre anständigt eller hederligt, höll till (tjuvar, skojare, slagskämpar, lättfärdiga kvinnor)?

Ex.: Skojarna bodde på Söder, på Södra udden. Sveriges största ficktjyv, Ingrid Sjökvist, hon hadde ett hus här på Söder. - Då va ganska lugnt å stilla, där skojarna bodde. Di stal utikring, men intill väggarna rörde di ingenting. Ingen va rädd för å gå dit om kvällarna. - Löst folk bodde vanligen i utkanterna av stan. Då bodde skojare uppe ve Fridhem. Där va man rädd för å gå. Di hoja å skrek så om nätterna.

18. Funnos särskilda områden i eller omkring staden för tattare och zigenare?

19. Vart sökte sig luffare, marknadsgycklare o.dyl. hän, då de uppehöll sig i staden?

20. Var ha vandrande hantverkare, gesäller, gårdfarihanilare och bönder tagit in under sin vistelse i staden?

Ex.: Då va en åkare, som hette Lindström, som hadde luffarehotell. Då låg i närheten av gamla ålderdomshemmet. Polisen gick inte dit å titta, annatän när han blev kallad.

21. Hur framträdde motsättningarna mellan de olika stadsdelarna, kvarteren och gatorna i folklivet? Slagsmål mellan ungdomar från de olika lägren?

Ex.: Vi slogs nästan varenda dag med ungarna från läroverket. Det låg en stor grushög, där vi brukade hålla till, och det stod inte länge på, förrän varenda sten var bortkastad. Ibland skickade folk efter polisen för att skilja oss åt.

Har ordet kvarter använts i betydelsen 'tillhåll, logi' (nattkvarter)? Känner man till benämningen bondkvarter eller liknande namn på de ställen, där bönderna vid stadsbesök hade sina hästar och vagnar?

22. Hur framträdde i folktraditionen det förhållandet, att särskilda samhällsklasser eller yrkesgrupper bebodde särskilda delar av staden?

Vilka namn, öknamn, ordstäv och talesätt voro i sväng om stadsdelarna och deras invånare?

23. Finnas i traditionen dialoger, som avse att karakterisera stadsdelarnas invånare, deras egenheter i dialekt, seder och bruk etc.?

24. Rim, ramsor, sånger om stadsdelar och invånare? Uppräkningsvers uppräknande stadens förnämsta borgare eller hantverkare eller kvarter? Satiriska stäv? Nidvisor?

Ex.: Det lå en lort i borgmästarns port
kast'en i kanalen,
sa stadsfiskalen,
ge'n te smen,
sa Gren.
o.s.v.

25. Kortare utrop, frågor, tilltal i bunden form avseende invånare i särskilda stadsdelar?

26. Härm, karakteriserande stadsdelar och deras invånare? Härm av språkliga egendomligheter? Språkliga motsättningar på ömse sidor om en bestämd gräns? Karakteristiska yttranden? Härm vari föremål eller djur uppträda talande? Vad kyrkklockorna säga? Hundarna i olika kvarter gläfsa olika?